

«Genozidioa pairatzen jarraitzen dugu, baina ez zaio izen hori ematen»

Genozidioa nazio bat desagerraraztea beste baten barruan diluitzeko dela dio Xabier Irujok. Bera bost belaunalditan erbestea ezagutu duen familia abertzaleko kidea da, eta Genozidioa eta Bake ikerketen irakaslea Nevadako Unibertsitatean, Renon.

| REYES ILINTXETA |

Argazkiak: Dani Blanco

Zer da erbestea zuretzat?

Etxea da. Gure familian erbesteratutako bosgarren gizaldiko kidea naiz. Herenaitona, Manuel Irujo Apeztegia tafallarra, 1838an diputatu karlista zelarik, atxilotzen saiatu ziren. Suitzara ihes egin zuen eta bueltan Lizarrara jo zuen. Han jaio zen Daniel Irujo, eta Aniana Ollorekin ezkondu zen. Haiek eta Danielen ama erbesteratuta, Iparraldera ihes egin zuten. 1936an, ondasun guztiak bahituta, familiako batzuk espetxean eta besteak fusilatu zituztela, 70 urte zituela Aniana Ollok berriro alde egin behar izan zuen, oraingo honetan Amerikara, seme-alabekin eta bilobekin. Gure gurasoak erbestean jaiok dira: aita Eusko Jaurlearitzak osatutako Bidarteko La Roseraie ospitalean sortu zen. Alemanek Iparraldea hartu ondoren, sei soldadu aleman etxean izatera behartu zuten familia. Amatziren esanetan, kasko aleman bat izan zen aitaren lehen sehaska. Venezuelara jo zuten Eusebio Irujo eta Pilar Elizalde aitona-amonek. Ametzagatarrek ere, erbestea ezagutu zuten. Ama Buenos Airesen jaio eta Uruguain eta Venezuelen bizi izan da. Aberri Eguneko antolatzaile izateagatik, 1967an poliziak aita atxilotu zuen Iruñean. Torturatu zuten eta erbesteratu. Venezuelatik 1973an etorri ginen denok Lizarrara bizitzera eta han geundela polizia etxean sartu eta atxilotuta eraman zuten aita, gu guztien aurrean. Zazpi urte nituen. Nik ez nuen ezer ulertzen. Venezuelen dena zen ederra eta koloretsua eta hemen, aldiz, hotza, grisa eta etsaiez bete. Bi

urtez egon zen Iparraldea eta gu maiz joaten ginen ikustera. Gordini bat genuen eta eserlekuaren azpian zegoen kaxoi moduko batean ezkutaturik eramaten genuen aita Lizarrara, eta egun berean berriz Hendaia. Ama gidatzen, eta gu hiru anaiok, atzean aitaren gainean eserita.

Azken hamar urteotan Estatu Batuetan bizi naiz. Gure seme-alabak, sei gizalditan erbesteratuak izan ez diren bakarrak, emigranteak dira orain.

Zergatik hautatu zenituen genozidio ikerketak?

Familiaren historiarengatik. Gure familiak eta beste hainbeste euskal familiek pairatu dituzten hilketak eta erbesteak genozidio fisiko kanpaina bateko atalak dira. *Euskal erbeste politi-*

NORTASUN AGIRIA

Xabier Irujo Ametzaga. Caracasen jaioa, 1967ko urtarrilaren 29an. Erbestean jaiotako Pello Irujo politikari abertzalearen eta Arantzazu Ametzaga idazlearen lau semeetako nagusia. Manuel Irujo, gerra garaian eta erbestean EAJko diputatu eta ministro izandakoa, haren aitaren osaba izan zen. 6 urte zituela, familia Nafarroara itzuli zen. Historia eta Filosofia Politikoan doktorea. San Fermin ikastolako irakasle, duela hamar urte Amerikako Estatu Batuetara, Boisera, joan zen Euskal Ikerketarako Programa buru. Handik gutxira Nevadako Unibertsitatera joan zen, Renora. Euskal Ikerketa Zentroko zuzendarietako bat da 2011tik. Reno, Uruguai eta Gernikako hiru argitaletxetako editorea da. Bost seme-alabaren aita.

koa Ameriketara izan zen nire lehen tesiaren gaia. Herrialde demokratikoetan ematen ez den zigorra da erbestea. Nazioarteko legeria humanitarioen arabera, ez da legekoa. 1936tik 1939ra 150.000 lagun inguru erbesteratu zituzten herri honetan. Bestalde, ekonomian ezarri zen autarkiaren eraginez, jende askok alde egin behar izan zuen. Immigrantetzat hartu ziren, baina egiatan diktadurak sortutako miseria ekonomikoaren eraginez erbesteratuak dira.

Politikoki eta kulturalki gauza oso garrantzitsuak egin zituzten atzerrian. Adibidez, 1936 eta 1950 artean euskaraz argitaratu ziren ia liburu guztiak Amerikan plazaratu ziren, Ekin argitaletxearen eskutik bereziki. Gure aitona Bingen Ametzagak 50eko hamarkadan itzulitako Juan Ramon Jimenezen *Platero eta biok* eta Shakespeareren *Hamlet* lan horren emaitza dira.

Zein da genozidioaren helburua?

Genozidioa da nazio bat desagerraraztea beste baten barruan diluitzeko: asimilazioa.

Horretarako hainbat estrategia erabil daitezke eta, normalean, genozidio kanpaina batean guztiak erabiltzen dira batera. Giza taldeko kideen portzentaje bat hiltzea, desagerraraztea, espetxeratzea edo deserriratzea genozidio fisikoa da. Bestalde, giza talde horren zati bati baliabideak kentzea beste batzuei emateko, genozidio ekonomikoa da. Lokarri sozialak erraustea eta kode zibil berria ezartzea, genozidio soziala dugu. Erlijioa debekatzeko edo inposatzeko, alderdi politikoak eta identitatea defendatzen duten elkarte eta taldeak debekatzeko, komunikabide batzuk diru publikoz laguntzea eta besteak ez, edo 27 urtez lizentziarik ez ematea, Euskalerra Irratiari egin dioten bezala, horiek denak estrategia genozidikoak dira. Inportantea hau da: Politika horiek guztiak pakete berean datoz, eta logika bati jarraiki planifikatu, gorpuztu, ezarri eta kudeatzen dira, hemen eta Tibetean. Izua administratuz lortzen da, urtetako edo mendetako prozesuan.

Emaitzak ikusi eta legeak egokitzen doaz, estrategia eraginkorrago egiteko. Ondorioak birrintzaileak dira.

Euskararen aurkako erasoak ere genozidioaren atal bat dira?

Bai. Azken 226 urteetan Espainiako eta Frantziako Estatuetan euskararen aurka egin den legedia aztertu dut IVAP-HAEErekin aurre argitaratutako liburuan. Esan daiteke eraso guztiak hiru multzotan sailkatu daitezkeela: hezkuntza, estatu administrazioa eta justizia.

Genozidio kulturala beste esparru askotan ere ematen da: txistua jotzea debekatuta edo kontrolatuta egon zen, kalejirak egiteko baimen bereziak eskatu behar ziren, izen euskaldunak galarazita zeuden, euskal ortografia, toponimia... Euskal izaera erakusten zuen edozein adierazpen debekatu edo mugatzen zen. Herriatik herrira, diktaduratik diktadurara pasa diren maileguak dira legeon arteko asko: goizeko zazpiaz goerotik euskarazko mezara joatea debekatu zen. Mussolinik Tirolen ezarritako legearen kopia dugu.

Genozidioa pairatzen jarraitzen dugu, baina ez zaio izen hori ematen, eta ofizialki ezezten da. Hau da genozidio ikasketetako lehenengo ikasgaia: ez sinetsi ezer, ez sinetsi inori, irakurri eta ikertu lehen eskuko iturriak. Claud Cockburn kazetariak dioen bezala, “ez sinetsi ezer ofizialki ezeztua izan arte”.

Zer egin daiteke horri bukaera emateko?

Lehenengo gauza hauteskundeak irabaztea, Nafarroan lortu berri den bezala, eta gero legedia aldatu. Bide zuzenena, Armeniako edo Ukrainako adibideei jarraiki, independentzia lortzea da, alegia, gure geroa gure esku izatea.

Nola hartu duzu aldaketa politikoa Nafarroan?

Ituna kristalezkoa da, eta ea luzaro irauten duen. 200 urtetan lehen aldia da Hegoaldean abertzaleok lau herrialdeetan eta lau hiriburuetan agintean gaudena, eta agintari euskaldunekin. Alde horretatik oso pozik nago. Uste dut itxaropentsu izan behar dugula. Gauzak poliki-poliki aldatzen ari dira.

Arkitektura juridiko berri horretan zer da pre-miazkoena?

Nafarroako Euskararen Legearen zuzenketak izan beharko luke lehentasuna. Nafar guztiei aukera berdina eman behar zaie gaztelaniaz edo euskaraz ikasteko.

Hemengo errepresioa genozidioa izan dela inoiz onartuko al da?

Ukapena da edozein genozidio kanpainaren azken urratsa. Toki gutxitan onartu da ofizialki gobernuak genozidioa eragin duela: Zeelanda Berrian, Australian, Estatu Batuetan... eta kasu horietan ere oso neurri apalak hartu dira.

1948/51ko Genozidio konbentzioa izugarri mugatua jaio zen eta mundu zabalean gertatu diren izugarrikeriak gizateriaren aurkako krimen edo gerra krimenez hartzea erraza go izan da orain arte. Izan ere, biktimak 100

Genozidio kulturalaren emaitzak

Henri Grégoire (1750-1831), frantziar iraultzaileak zioen bezala, garai hartan estatu berriaren baitan frantses hiztunak %11 ziren. Egun, aldiz, ia %100 dira. Genozidio kulturalaren fruitua eta mamia da.

milioitik gora izan dira XX. mendean, eta soilik 30 pertsona inguru kondenatu dituzte genozidioagatik. Txinan, Estatu Batuetan edo hemen, ez da oraingoz halakorik lortuko, estatuak boteretsuegiak direlako.

Duela bi urte plazaratu zenuen *El Gernika de Richthofen*, hamar urteko lana, 12.000 agiri 40 artxibategitakoak. Zein da ekarpen nagusia?

Genozidio guztietan esaten diren zazpi gezur nagusiak hemen ere esan zirela, Gernikaren inguruan. Lehen gezurra dena ukatzea izan zen. Dena purgatu zuten. Franco hil ostean hasi ziren zenbaitzuk egin izana onartzen, baina ondorioak ikaragarri leunduz: erredukzionismoa dugu hori. 200 bat hildako izan zirela onartu zuten eta herrian zeuden 10.000 pertsonetatik 2.000 inguru akabatu zituztela uste dut nik. Esan zuten hondamendia ez zela hainbesterako izan, baina eraikinen %85,2 erabat birrindu zituzten, eta gainerakoa larri kaltetu. %1 geratu zen zutik: arma fabrikak eta frankisten etxebizitzak herriaren sarreran, Mundakarako bidean.

Lezio bat izan zen?

Gerra esperimendua, baita Goerinek Hitlerri egindako urtebetetze oparia ere. Bonbatze sistema hura gerora Varsovian, Rotterdamen

**BULTZA KAZETARITZA INDEPENDENTEA
EGIN HARPIDETZA**

943 371 545 • harpidetza@argia.eus • www.argia.eus/harpidetza

argia

eta Stalingradon praktikan jarri zuten. Pilotu eta agintari berberak izan ziren guztietan. Izu bombardaketaren helburua da herri edo hiri bat oso bortizki kolpatzea etsaiaren moralara errausteko eta errendizioa lortzeko. Lehena-go Eibarren, Durangon, Otxandion, Eloorrion... egin zutenak logika bera zuen.

Bonbaketen atlasa egiten ari naiz eta orain arte 600 bat bonbaketa zenbatu ditut urte hartan, Bizkaian nagusiki.

Liverpoolen izan zara udaberrian Manuel Irujo katedra berrian, zer moduz?

Izugarri aberasgarria izan da. Gonbidatu ninduten eta hiru hilabetez izan naiz han gauza pila egiten: zazpi hitzaldi eman ditugu, lau konferentzia, Ibarretxe eta zenbait ikertzaile gonbidatu genituen, liburu batzuk bidean jarri ditugu...

Renoko Euskal Ikerguneko politika sailean argitara emango dugu Ibarretxeren tesia. Adibide praktikoa da tesia: agente genozidak giza taldea deuseztatu nahi duenean taldearen lotura kulturalak moztea da lehenengo eginbeharra. Ikuspegi positibotik heldu dio Ibarretxek tesiari. Lehendakari bezala, euskal gizartea krisialdi ekonomiko, sozial, politiko eta kulturaletik ateratzeko lehen pausoa kulturaren eta gizarte gaietan inbertsioak egitea zela defendatu zuen eta emaitzak oso onak izan dira.

Boiseko Jaialdian aurkeztuko du Ibarretxek liburua, lagun hurkoa nuen eta herri honen independentziaren alde hainbeste egin zuen Pete Cenarrusaren herrian.

1615 Baskavígin, euskal baleazaleen hilketak liburua aurkeztu berri duzu Donostian Etxepare Institutuak antolatutako kongresuan.

Orain dela 400 urte, 1615ean, 86 baleazale gipuzkoar joan ziren Islandiara. Kanpaina bikaina egin eta hamaika balea ehizatu zituzten, baina azken gauean enbata izan eta dena galdu zuten. Hiru hil ziren. Danimarkako erregeak ematen zituen arrantzarako baimeak, baina horiek zituztenak bertako gobernadoreak saldutako lizentzia faltsuak ziren. Gobernadoreak ikusi zuenean arriskutsua zela euskaldun horiek han egotea, egia esaten ahal zutelako, harrapatu eta hiltzeko agindua eman zuen. Oso modu latz eta krudean hil zituzten 32, eta besteek ihes egin eta etxera itzultzea lortu zuten. Jón Guðmundsson-ek hilketan parte hartu zuten batzuk elkarrizketatu zituen eta hark idatzitako txostena argitaratu dugu euskaraz eta beste hiru hizkuntzatan.

Sarraskiaren ondoren, oso harreman komertzial eta pertsonal politikak sortu ziren Islandiarekin, eta euskara ere ikasi zuten batzuek. XVII. mendean, hainbat euskaraislandiera hiztegitxo idatzi zituzten euskaraz ikasten laguntzeko. Esan daiteke horiek ditugula diasporako lehen ikastolak.

Identitatea puskatu

Genozidioaren ardatza identitatea puskatzea da, horregatik gizarte bat berregituratzen saiatzerakoan hain da garrantzitsua sare kulturala berregitea eta identitate kolektiboa lantzea. Hor gakoa independentzia da.

Ikasle distiratsua izan zara beti eta hezkuntza sistemarekin oso kritikoa, zergatik?

Egungo hezkuntza sistemak 1794an Frantzia osatu zen hezkuntza sistema publiko genozida du oinarri. Bertrand de Barèrek 1794an hezkuntza sistema publikoa gorpuztu zuenean kulturak akabatzeke sistema eratu zuen “*la terreur linguistique*” delako testuinguruan. Horrexegatik, sorreran sistema militarra zen, soldadu faktoria alegia, eta hala izaten jarraitzen du neurri batean. Egun mantentzen den gela barruko ordena, lerroetan eserita egotea, uniformeak, sexu banaketa, ikasgaiak eta curriculumak, zigorrak eta azterketa zorrotzak, irakasle-epailearen irudia, ikasteko ereduak eta estrategiak, buruz ikastekoarenak eta ortografiaren garrantzia, isiltasunaren premia... dena dago logika militarrean oinarrituta, eta dena, ondorioz, logika naturalaren kontrakoa da. 15 urteko gaztea zazpi orduz aulki batean eserita edukitzea erokeria da. Sozializazioa ari gara zigortzen.

15 urte nituela ikaragarri aspertzen nintzen klaseetan. Kaiola zen/da niretzat eskola. Orduan amak esan zidan: “Ez zaitez bihar klasea joan. Hemendik aurrera zuk erabaki noiz joan eta noiz ez”. Otsailak 2 zen, hori da orduetik nire urtebetetzea. Gaingitzen nuen bitartean nahi zuena egiteko agindu zidan amak.

Hainbat mamu ere uxatu behar dugu: ingelesa 18 urterekin ikasi nuen nik eta ez dut sekula santan arazorik izan munduko punta guztietako unibertsitateetan ingelesez klaseak emateko. ■